

PAPER DETAILS

TITLE: TARIKU'L-EDEB'DE DEGER EGITIMI

AUTHORS: Halil ÇEÇEN

PAGES: 22-33

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/298838>

TARİKU'L-EDEB'DE DEĞER EĞİTİMİ VALUE EDUCATION IN TARIKU'L-EDEB

Halil ÇEÇEN*

Öz

Toplum hayatında değerler eğitiminin çok önemli bir yeri vardır. Tarihin bütün dönemlerinde, her toplumda insanların tutum ve davranışlarını belirlemede etkili olan değerlere ve bunların bireylere kazandırılmasına önem verilmiştir. Bu hususa bazı eski metinlerde de rastlanmaktadır. Özellikle Osmanlı döneminde bu düşüncenin etkisiyle değer eğitimi hakkında kaleme alınmış eserler mevcuttur. Bu kitaplardaki değerler, genellikle sosyal, ahlakî ve dinî değerlerdir. Bu çalışmada 15. yüzyılda sıbyan mektebi (ilkokul) hocası Ali bin Hüseyin el-Amasî tarafından kaleme alınan ve aynı zamanda bir ahlak ve öğüt kitabı olan Tariku'l-Edeb adlı eserde yer alan değerler eğitimi üzerinde durulmuştur. Eserdeki değerler, içerik analizi yöntemiyle tasnif edilmiştir. Daha sonra eserden örnekler verilmiştir. Eğitim tarihi açısından da önemli bir yeri olan Tariku'l-Edeb'de dinî, ahlaki, sosyal ve kültürel değerlere yer verilmiştir. Eserde çocuk eğitimi ve terbiyesi, ana baba hakkı ve değeri, öğrencinin hocasına hizmet ve itaati, ilmin fazileti ve öğretimi, güzel söz söyleme, dostluk, sadakat, evlilik gibi pek çok konu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ali Bin Hüseyin el-Amasî, Tariku'l-Edeb, Değerler Eğitimi,

Abstract

Values education has a vital role in community life. In whole period of history, it is paid attention to values that are effective in determining attitudes and behaviors of people in every society and to be given these to individuals. This matter is also seen in some ancient texts. Especially in the Ottoman period, there are works which have been taken about value education due to the this thought. The values in these books are generally social, moral and religious values. In this study, value education which has taken by Ali bin Husain al-Amasi who is the primary school teacher in 15th century and that is included in the work called Tariku'l Edeb which is also a moral and advice book is emphasized. The values in the book were classified by content analysis method. Then, some examples were given from the work. Religious, moral social and cultural values are included in Tariku'l Edeb which is an important role in terms of history of education. In the work, there are plenty of topics such as child education and nurture, parents' right and value, service and obedience of student to teacher, virtue and teaching of knowledge, good word of speech, friendship, loyalty and marriage.

Keywords: Ali bin Husain al-Amasi, Tariku'l Edeb, value education

* Doç.Dr., Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, hcecen@dicle.edu.tr

1. GİRİŞ

Değerler eğitimi; insana özgü olanakları, insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran olanakları, başka bir deyişle insana özgü bütün etkinlikleri insansal etkinlikler olarak amaçlarına uygun tarzda gerçekleştirebilecek duruma gelmelerine yardımcı olmaktır (Ulusoy ve Dilmaç 2015: 7). Değerlerin temel noktası aklın ve kalbin birlikte hareket etmesidir. Her insanın en büyük arzusu, hayatta kaldığı sürece hayatı güzel bir şekilde, en iyi koşullarda sürdürebilmektir. İnsan elde ettiği başarıları, kazanımları, değerleri kendinden sonraki kuşaklara da aktardığı ölçüde iyi bir yaşam sürdürebilir. Bu değerler ahlaki, kültürel, ruhsal, toplumsal ve bireysel alana ilişkin uygun duyarlılık geliştirmeyi içerir. Bir toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını, yetiştirdiği insan modeli belirler. Eğitimin topluma yönelik yararlarından biri; donanımlı, karakterli ve bilinçli bireyler yetiştirmektir.

Bir toplumun değeri, değerlerine uygun hareket ettiği oranda artar. Değerler genel yaşam tarzını ve yönünü etkileme, belirleme açısından da önemlidir. Bu belirleme, seçilecek meslekten, ülkesi veya insanlık için özveride bulunmaya, nasıl bir anne, baba olunacağına kadar geniş ve önemli bir alanı kapsar.

Türkler yüzyıllarca, hatta binlerce yıl önce kendi yaşayışlarını, kültür ve ahlak değerlerini yazıya geçirerek ölümsüz kılmışlardır. Bu eserler insanlara yol gösterdiği gibi devlet yöneticilerine de yönetimle ilgili nasihat ve önerilerde bulunarak yol göstermiştir. Orhun kitabelerini 1200 yıl önce taşla yazarak onların günümüze kadar ulaşmasını sağlamışlardır. Kaşgarlı Mahmud, Divanu Lugati't-Türk adlı eseriyle Türk toplumu ve kültürü hakkında değerli bilgiler vermiş, Yusuf Has Hacib de günümüze ışık tutacak, adeta bir siyasetname ve değer kitabı olan Kutadgu Bilig'i yazmıştır. Edib Ahmed Yükneki, Yunus Emre gibi şair ve bilginler çok kıymetli eserler vermişlerdir.

Amasyalı Ali bin Hüseyin de eğitim konusunda eser veren önemli bir bilim adamıdır. Yazar hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Doğum ve ölüm tarihi belli değildir. Amasyalı olduğu künyesindeki 'El-Amasî'den anlaşılmaktadır. Nihat Sami Banarlı (1998: 496) yazarın ölüm tarihini H.875 (=M.1471) olarak verse de bunu tetkike muhtaç bir haber olarak değerlendirir. Osmanlı Müellifleri'nde (Mehmet Tahir 1333: I/253) yazarın Türkçe kaleme aldığı Tarîku'l-Edeb (TE), Nasâyihü'l-Müslimîn ve Yasin Suresi Tefsiri olmak üzere üç eseri olduğuna dair bilgi verilir.

Yazar, sıbyan mektebi (ilkokul) öğretmenini iken 1453 yılında "Tarîku'l-Edeb'i kaleme alır. Çocukların eğitimi için yazdığı bu kaynak; didaktik, mensur bir eserdir. "Bu bağlamda yazar; eserinde çocuk eğitiminde ailenin, öğretmenin rolü, çocuğun okula başlama yaşı, öğretmende bulunması gereken özellikler, eğitimcilere öneriler vb. konularda önemli görüşler ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra yazarın, "davranış eğitimi" konusundaki görüşleri de kayda değerdir. Akyüz (1989: 477) yazar hakkında şöyle der: "Ali bin Hüseyin, günümüz pedagojisinin temel ilkelerinden olan çocuğun tanınması, bireysel farklılıklara göre eğitim yapılması, öğretmenin ek bir pedagojik çaba ve yardımıyla öğrencilerin hemen hepsinin başarılı olacağı vb. şeklinde görüşler ortaya koymuştur." Görüldüğü gibi yazarın eğitim hakkındaki bazı görüşleri modern eğitim anlayışı ile birebir örtüşmektedir.

Tarîku'l-Edeb Hakkında

Yazar, bütün klasik şark eserlerinde olduğu gibi esere, Allah'a hamd ve Peygambere salât u selam ile başlar. Sonra eseri, isteyenler için bir eğitim ve edep kitabı olarak yazdığını (TE: 1b; Çeçen 2010: 26) ve adının "Tarîku'l-Edeb" (TE: 3b; Çeçen 2010: 34) olduğunu belirtir. Edep, toplumun önemli bir değeri olduğu göz önünde bulundurulduğunda eserin, değerler açısından da önemli olduğu anlaşılabacaktır.

Tarîku'l-Edeb, çocuk eğitiminde önemli olduğu kadar günümüz insanları için de değişmez dersler, düşünceler ve nasihatler içermektedir. Eser, günümüze ışık tutacak ve çocuklar için kişilik gelişimini, kimlik oluşmasını sağlayacak bilgilerle doludur. Amasî, eserinde kötü alışkanlıkları olmayan, ahlak, terbiye ve davranış açısından ideal insan yetiştirme çabası içindedir. Eğitim açısından kapsamlı olan eser, değerler eğitimi açısından da oldukça önemlidir. Tarîku'l-Edeb'de eğitilmiş, ahlaklı, dine bağlı, görgü kurallarını bilen örnek bir insan tipi arzu edilmektedir. Bunların da ancak ilim

sayesinde mümkün olacağı belirtilir: “ta’lîm-i ‘ilmile tehzi’b-i ahlâk idüp ve tertîb-i edeb ile mü’eddeb ve müretteb kılam bir nice müddet anun ıslâhında sa’y-yi belîğ ve cehd-i cemîl gösterildi” (TE: 2a; Çeçen 2010: 28).

Eser; çocukların yetişmesi ve eğitimi konusunda dönemin önemli bir kaynağıdır. Yazar, velinin çocuğunu nitelikli bir öğretmene göndermesini tavsiye etmekte ve eğitimin önemli unsurlarından birinin öğretmen olduğunu düşünmektedir. Bir öğretmende bulunması gereken özellikler ise; sakin, psikolojisinin sağlam olması, tek işinin eğitim olması, başka bir işle ilgilenmemesi, kimsenin etkisinde olmaması, bütün öğrencilerini gerek ders verme konusunda gerek ilgi göstermede eşit tutup onlara farklı davranmaktan kaçınması gerektiği şeklinde sıralamaktadır. Bu özellikler günümüzde çağdaş bir öğretmende bulunması gereken özellikler ile örtüşmektedir. Bu eserler, geçmişe ait bilgi hazinelerini aktardıkları için ayrıca dikkatle incelenmelidir (Çeçen 2016: 94).

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Tarîku'l-Edeb, yazar tarafından başlıklar hâlinde belirtilen değerler açısından tasnif edilmiştir. Bu başlıklar esas alınarak değerlerin aktarılmasında bir yol belirlenmiştir. Değerler, içerik analizi yöntemiyle çözümlenerek eserden örneklerle desteklenmiştir.

Eser, bir mukaddime (giriş) ile 27 bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin başlıkları Arapça olup yanında Türkçeleri verilmiştir. Akyüz (1989: 128) eseri şöyle tarif eder: “Eserin dönemi için sade sayılabilecek bir dili vardır. İçinde ayetler, hadisler, Farsça şiirler de bulunmaktadır. Özellikle Sadi'den ilham alan yazar ondan bazı cümle ve parçaları aktarmıştır.” Bu durum yazarın, Sa'di-i Şirazi'den etkilendiğini ve Farsçayı iyi derecede bildiğini göstermektedir. Yazar ayrıca konuları başta Hazreti Ali'nin sözleri olmak üzere, kalam-ı kibarla pekiştirmiştir. İşlediği konuların anlaşılması için uygun hikâyeler de anlatarak konuların daha iyi kavranmasını sağlamaya çalışmıştır. Amasî, “Ve her dürr-i sühan ki dürr-i hâtırdan ihrâc idüp sahîfe-i beyâna derc eyledüm âyât u ahbâr u ehâdis ü kelâm-ı emîrû'l-mü'minîn ‘Alî kerrema'llâhu vechehü birle isbât eyledüm ve hükemâ-yı mu'tekidîn kavliyle müstahkem kıldum (TE:3b; Çeçen 2010: 34) diyerek anlattıklarını ayet ve hadislerle, özlü sözlerle desteklediğini vurgulamaktadır.

Eser, eğitimde maddi ve manevi değerlere yer vermeyi amaçlamaktadır. Eserin her bölümünde ayrı bir eğitim konusu işlenmiştir. Girişte eğitimle ilgili prensipler ve değerler eğitimi üzerinde durulurken ilerleyen bölümlerde görgü kuralları ve din eğitimiyle ilgili bilgiler yer almaktadır (Çeçen 2016: 95).

Tariku'l-Edeb'de Değer Eğitimi

Çocuğun Hakları

Esere göre doğan her çocuğun, babası üzerinde birtakım hakları vardır. Bunlar, önce ona güzel bir isim vermek. Amasî, kişinin kendi çocuğuna güzel isim vermesini tavsiye ettikten sonra Hucurat suresinin 11. ayetini delil getirerek kimsenin kendi aile fertlerine ya da bir başkasına hoş gitmeyen kötü ad takmaması gerektiğini belirtir:

“Ve dahî kişi kendü ‘iyâlına ve sâyir müslümânlar evlâdına lakab-ı nâ-hoş komaya ve kimseye fâhiş lakabı kimseyi çağırma” (TE: 4a; Çeçen 2010: 36). İkincisi sünnet et(tir)mek, üçüncüsü okula göndermektir. “Bilgil kim her ata kim mü'min ve muvahhid ola ana oğlı toğıcak üç nesne vâcib olur. Birisi ahsen esmâdan bir ismile müsemma kılmak, ikinci sünnet itmek üçüncü mektebe virüp ‘ilm okutmak” (TE: 4a; Çeçen 2010: 36).

Çocukların hakları ve eğitimi üzerinde durulurken erkek çocukların merkeze alındığı dikkati çekmektedir. Bu durumu, dönemin erkek egemen toplumuyla açıklamak mümkündür. Ancak yazar kız çocukların eğitiminden de bahsetmekte, ancak o çağın anlayışına uygun olarak kız çocukların erkeklerden ayrı oturmalarını önermektedir.

Babanın en önemli görevi çocuğunu okula gönderip okutmaktır. Tariku'l-Edeb'e göre eğitim ailede başlar. Çocuklara küçükken edebın ve ayıbın ne olduğu öğretilmelidir. Yazar; '*Çocuklarınıza ikramda bulununuz ve onları güzel terbiye ediniz.*' mealindeki hadise dayanarak şöyle der:

“Bilgil her mü'min ve müslimün ki oğlancuğı söyleyce ola, gerekdür ki dılcügezini kelâm-ı tayyibe üzre cereyân ve elfâz-ı meliha nesakına revân itdüre ve kelâm-ı habîsden ve 'ibâret-i mühmeleden ve fuhşıyyâtdan men' ideler, ve her edebi ve 'aybı bildüreler (TE: 8a; Çeçen 2010: 52).

Burada konuşmaya başlamasından itibaren çocuğun güzel sözlerle konuşmaya alıştırılması, çirkin sözlerden sakındırılması öğütlenmektedir.

Amasî, sözü edilen edeplerin bir kısmını şu şekilde sıralamıştır: Aksırana ve su içene ayağa kalkıp yardım etmek, hamamdan çıkınca el öpmek, oturunca dizleri üzerine oturmak, küsmekten ve küstahlıktan men etmek, biri geldiğinde ayağa kalkmak ve giden misafirin ayakkabısını çevirmek, kapıyı açmak...

“Meselâ ağsurana ve su içene turu gelüp tapu kılmak gibi ve hammâmdan çıkup el öpmek, ve oturacak dizin çöküp oturmak ve küsmekten ve küstahlıktan men' itmek gibi. Ve adam kişi gelicek ayağı üzreine turu gelmek gibi ve gidicek paşmak çevirmek gibi ve kapu açmak gibi. İşbu terbiyetler ataya vâcibdür üstâda ta'allukı yokdur. Zîrâ oğlan kiçiden ne hûy ve resme kelâm ve âyîn ve harekât üzerine dili ve nefesi ve tabî'atı cârî ve mu'tâd olursa hâlet-i kiberde ya'nî ulalıcak ol şenâ'atler ve nâ-şâyeste hareketler ana 'ayb gibi gelmez. Pes oğlan kiçiden ne hûy ve ne 'âdet üzerine ulalursa hemân anunla kalur ve büyük olıcak anı âsânlığla tabî'atından zâyil idemez” (TE: 8b; Çeçen 2010: 54).

Okul öncesi döneme ilişkin olduğundan bu sorumluluklar babaya aittir, hoca ile ilgisi yoktur. Zira çocuk küçükken nasıl eğitilmişse büyüdüğünde de bu eğitimin izleri görünür. Kötü bir huy edinmişse ondan kolayca vazgeçemez.

Eserde, kız çocukların erkeklere göre fiziksel açıdan daha zayıf olup istediklerini elde edemedikleri için erkeklerden daha fazla sevilmesi önerilmektedir. Kız çocuklarına şefkat edip sevenlerin, hatırlarını yapıp sevindirenlerin çok sevaplara nail olacakları belirtilmektedir. Hazreti Ayişe Hazreti Peygamber'den; “kimin kızı çok olsa ve bunların geçimini temin etse Allah, kızları o kişi ile cehennem arasına perde kılar” diye rivayet eder.

“Ve dahı gerekdür ki atalar kızcıgazların ziyâde seveler ve anlara artuk şefkat ve mahabbet ideler zîrâ kim kızcıgazların elleri ve dilleri ve emelleri kâsırdur ve yalımları alçak olur ve er oğlan gibi cür'et idüp hükmlerin geçüremezler. pes bunların hatırcukların ri'âyet idüp sevindürmekde Hak te'âlâ tarafından çok ecrler hâsıl olup bunca sevâblara müstahak olur” (TE: 8b; Çeçen 2010: 54).

15. yüzyılda kaleme alınmış bir eserde kız çocuklarına şefkatle yaklaşılmasının işlenmesi, bu hususun göz ardı edilmemiş olması dikkate değerdir. Kadına şiddetin yaygın olduğu günümüzde bunun önüne geçmek adına eserde yer alan tavsiyelerin değeri daha iyi anlaşılabilir.

Amasî'ye göre küçük çocuklar pazara, alışverişe gönderilmemelidir. “ve dahi küçükden oğlancıkları bâzâra ve sokağa varmağa komayalar” (TE: 9a; Çeçen 2010: 56). Bu hususta herhangi bir neden belirtilmemiştir. Çocukların kötü alışkanlıklar edinmesi endişesiyle bu tavsiyede bulunulmuş olabilir.

İsrafa alışmaması için küçük çocukları alışverişe gönderip para harcatmamalı. Büyüdüklerinde de başkasının elinde gözü olmasın diye parasız bırakmamak gerektiği belirtilmektedir. “Ve dahı oğlancıklara hâlet-i sığarda akça pûl harçlanmağa öğretmeyeler ve bey'a şîrâya tādandurmayalar ve büyücek oldukda elinde ve yanında harçlık eksük itmeyeler ki gayrılar eline bakup ve yadlar yanın gözetmeye” (TE: 10a; Çeçen 2010: 60). Çocuğu küçükken işe gönderip alıştırmak da babanın görevidir (TE: 10b; Çeçen 2010: 62).

Amasî, sakalı, bıyığı çıktıktan sonra çocuğun akşamları dışarıda kalmasına izin verilmemesini ve geceleyin kimsenin evinde kalmamasını tavsiye eder. Bunu, onları kötü niyetli kişilere karşı

korumak amacıyla ifade ettiği anlaşılmaktadır. “Ve dahı kişi cehd idüp, oğlını hattı gelince hareminden taşra ahşamlatmaya ve gayrılar evinde yaturmaya kim gönli yayı ve başı taşra olmaya” (TE: 10b; Çeçen 2010: 62). Ergenlik çağına gelen çocukların dışarıda ve aile dışındaki yerlerde kalmalarına izin verilmemesi de ergen psikolojisi açısından araştırılmaya değerdir.

Yazar, çocuğa ölçülü davranmayı, onu şımartacak hareketlerden kaçınmayı önererek üç davranışın çocuğu yoldan çıkardığını belirtir. Çocuk, kötü bir şey yaptığında hoş karşılayıp yüzüne gülmek, ana babanın çocuğu kendinden fazla giydirip yedirmesi, çocuğun istediği her şeyi almak.

“Ve dahı oğlanı üç dürlü ‘amel gâyetde küstâh ve fuzûl eyler; biri ol kim oğlandan her ne şenâ’at kim sâdır olsa ata ana aña ihmâl idüp mukayyed olmayup gülivirseler ikinci ata ana oğluna kendüler mikdârlarından ziyâde geydûrseler yidûrseler üçüncü oğlan her ne kim ârzü iderse alıvirseler. Bu üç ef’âl oğlanı gâyet serkeş ve mütekebbir eyler” (TE: 10a-10b; Çeçen 2010: 60-62).

Evlilik

Eserde aile düzeninin nasıl kurulacağı, sağlam bir aile temelini atmak için nasıl bir evlilik yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ali Bin Hüseyin, evlilik konusunda bazı önerilerde bulunurken Peygamber efendimizin, evlatlığı Hazreti Zeyd’e, evlenme konusunda bulunduğu tavsiyeleri de zikrederek bu tavsiyelere uygun evlilik yapılması konusunda önerilerde bulunmuştur. Yaşadığı dönemde yaş farkına bakılmadan, özellikle kendilerinden çok küçük olanlarla evlilik yapıldığı hâlde yazar, kişinin kendisinden çok yaşlı veya çok küçük olanlarla evlenmemesi konusunda uyarıda bulunmuştur (bk. TE: 4b-5a; Çeçen 2010: 38-40). Günümüzdeki anlayışla örtüşmesi bakımından bu tavsiye dikkate değerdir.

İlim Öğrenmek

Kadın ve erkek, her ferdin yaratılışındaki kabiliyetler ancak iyi bir eğitimle gelişebilir (Ulusoy-Dılmaç, 2015: 2). Ali bin Hüseyin el-Amasî, bu düşünce ile ilim öğrenmenin değer ve fazileti üzerinde durmuştur. “İlim öğrenmek, kadın, erkek her Müslüman’a farzdır.” mealindeki hadise dayanarak büyük, küçük, kadın, erkek, fakir, zengin herkesin ilim öğrenmesinin farz olduğunu belirtmektedir. “Bilgil ki ‘ilm taleb itmek her kişiye, erkege ve dişiye farzdur vazi’ ü şerîf, ganîyy ü fakîr, taleb-i ‘ilm farzdur”. “Beşikten mezara kadar ilim talep ediniz.” mealindeki hadisi de zikreden Amasî, her yaşta ilim tahsil etmenin gereğini belirtmiştir. İlim için her türlü zorluk ve sıkıntılara katlanmak gerektiğine işaret eden yazar, “ilim ile aranızda ateşten deniz olsa da ilim tahsil etmek için o denize giriniz, zira ilim yolu cennet yolundan bir yoldur” mealindeki hadisi hatırlatmaktadır (TE: 24b; Çeçen 2010: 118).

Amasî ilmi, kesbî ve semâ’î olmak üzere iki kısma ayırır: Kesbî ilim, ders almak yoluyla okuyup yazmak şeklinde elde edilir. Semâ’î ilim ise âlimlerden işitmek suretiyle, amel ve ibadetler için lazım olan ilmin öğrenilmesidir.

“İlm taleb itmek dahı iki dürlüdür birisi kesbîdür ve biri sema’îdür ve kesbî oldur ki yazup okumak vasıtasıyla ve üstâd ta’lîm sebebiyle tahsîl iderler ve sema’î oldur ki ‘ulemâdan işidürler öğrenürler dînleri ve dünyâları için dahı anunla ‘amel iderler zîrâ ki ‘amel ve tâ’at bâbında her müşkilini sorup öğrenmek gerek dîni ve dünyâsı bâbında müşkil ve meşkûk ve mühmel ü mübhem nesne komamak gerek kim şek ve şübhe ile ‘amel kılmak revâ degüldür” (TE: 24b; Çeçen 2010: 118).

Yazar, cehaletin kişiyi mesuliyetten kurtaran bir mazeret olamayacağını ve kimse bununla kendini sorumluluktan kurtaramayacağını söyler. “Cehl kişiye ne dünyâ ve ne âhirette ‘övr olamaz” (TE: 24b; Çeçen 2010: 118).

Amasî’ye göre ilim insanın şerefidir. Onu hem dünyada hem ahirette korur. Kişi öldüğünde malı, mülkü, ailesi kendisini terk ettiği hâlde ilim onunla beraber kabre girer. Mal çalınmasın diye sahibi tarafından korunur. Oysa ilmin korunmaya ihtiyacı yoktur çünkü o, sahibini korur. Mal

harcandıkça eksilir, ilim harcandıkça artar (TE: 25a; Çeçen, 2010: 120). Ali bin Hüseyin, âlim olanlar ile cahil olanları mukayese etmek üzere birkaç hikâyeyi de eserde zikretmiştir (bk. TE: 25a-27a; Çeçen 2010: 120-128).

Amasî'ye göre takvasız ilim, sahibine fayda vermez. Günahların içinde okunan ilimden sahibine bir fayda gelmez ve o ilimle itibar kazanılmaz. İlim okuyan, ilmi artıkça takvası da artmalı ki dünyada ilminden istifade etsin, ahirette de Allah'a yakın olsun.

“Ve dahı fısk u fücûr birle okunan ‘ilmden ve fesâd ile hâsıl olan tahsîlden sâhibi temettü‘ bulup fâ’idesin görmez ve o ‘ilmile şeref bulup ber-hurdâr dahı olmaz. Pes tâlib-i ‘ilm ‘ilmin arturduğunca takvâsın dahı arturmak gerek ki dünyâda ‘ilminden ber-hûrdâr ve âhiretde Allâh’a yakın ola” (TE: 28a; Çeçen 2010: 132).

Yazara göre; memur olup makam kazanmak veya karşılıklı konuşmada, iddiada üstün gelmek veya halktan hürmet görmek niyetiyle ilim tahsil etmek caiz değildir (TE: 28a; Çeçen, 2010: 132). İlim öğrenmede amacın, niyetin de iyi ve düzgün olması; ilimden hedeflenen sonuçlara ulaşılması için önemli görülmektedir.

İyilik ve Cömertlik

İyilik yapmanın önemine değinen yazar, çocuklara iyilik yapmayı öğretmenin gereği üzerinde durmaktadır. İyilik etmeyi, sadaka vermeyi öğretmek babanın görevidir. Baba bir sadaka vermek istediğinde iyiliği ve cömertliği öğrensın diye çocuğa verdirmelidir. Böylece çocuğa iyilik yapma duygusunun yerleşeceği düşünülmektedir. “

Ve dahı ma’sûmcalara ellerindeki nesneyi ‘atâ itmek öğredeler ve yâhûd ataları ihsân ve sadaka itmek dileseler oğlancuk eline vireler dahı şol dervîşe ve yâhûd şol sâ’ile virdürelersâ ki ‘atâ itmek tabî’atlerine mu’tâd ola ve dahı cömerdlik öğreneler.” (TE: 8b; Çeçen 2010: 54).

Dostluk

Tariku'l-Edeb'de, dostlarla sohbet etmek sıkıntı ve üzüntüyü giderici olarak değerlendirilir. Ancak herkesle sohbet etmenin doğru olmadığı vurgusunu yapan yazar, görüşüp konuştuğu çoğu kişilerden iyilik bulamadığını, hatta çoğundan kötülük gördüğünü söyler. Yazar; sohbeti, sonu sefahat ve oyun, eğlence olan sohbet-i nifakiye yani bozgunculuk yapan, ikilik yaratan sohbet ve sonu gönül ehli olan bilginlerin bir araya gelip hoş sohbet ettikleri sohbet-i ittifâkiye yani birleştirici, ferahlatıcı sohbet diye ikiye ayırır. İkinci kısım olan sohbet-i ittifâkiye gönlü hoşnut eder (bk. TE: 7b; Çeçen 2010: 50).

Dost seçerken dikkatli olmak gerektiği de ifade edilmektedir. “İyilerin dostu iyi, kötülerin dostu kötü olur” kaidesince kötülerle arkadaşlık etmenin zararlı olacağı göz önünde bulundurularak arkadaş seçerken kendisinden bir şeyler öğrenilebilecek, daha bilgili, daha faziletli ve üstün olanların dost olarak seçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır:

“Zîrâ eri arturmaz illâ hem-nişîni pes eyülere musâhib ve yoldaş olan eyü ad çıkarur ve yaramazlarıla hem-nişîn olan lâ-cerem yavuz adıla anılır ... Pes kişünün musâhibi kendüden a'lâ vü a'lem ü evlâ vü afzal gerek ...” (TE: 9b; Çeçen, 2010: 58).

Ana Babanın Hakları

Ana babanın çocuk terbiyesindeki önemi üzerinde duran Amasî, ana babanın da çocuk üzerinde büyük hakları olduğunu ve ana babanın hatırını kırmayıp isteklerini yerine getirmenin her çocuğun üzerine farz olduğunu belirtir. Ona göre evlatları, onlara yumuşak davranıp güzel sözler söylemeli, onları adlarıyla çağırmamalı çünkü bu onların gönlünü incitir.

“Bilgil kim her oğula farz-ı vâcibdür atayı anayı ri‘âyet-i hâtır idüp mecmû‘ hukûkın yirine getüre vechen mine’l- vücûh bunların şerî‘ate muvâfık umûrından rücû‘ ve tecâvüz itmeye hizmet ve ta‘ahhüd ve tesellî-i hâtır ide tura ve bunları red itmeye ve her söz ki ataya anaya söyler rıfkıla ve lutf-i hulkıla söyleye, katı söylemeye ve ataya anaya adlarıyla çağırmaya ve hâtırlarına tokınup gönülleri incinecek söz söylemeye” (TE: 11a-11b; Çeçen 2010: 64-66).

Özellikle ana babaya isimleriyle hitap edilmemesi gerektiği çünkü bunun hatırlarına dokunacağı konusu, ebeveyn-çocuk ilişkisi bağlamında üzerinde durulması gereken bir husustur.

Öğrencinin Hocasına Hizmet ve İtaati

Amasî, öğrencilerin hocalarına karşı ne gibi tavır takınmaları gerektiği konusunda tavsiye ve uyarılarda bulunmuştur. İlme büyük değer veren yazar, hocaya da büyük önem vermiştir. Talebe, dinin emirlerine aykırı olmamak kaydıyla hocasının isteklerini yerine getirmelidir

“Bilgil kim mekteb-hâne oğlanları üstâdınun mecmu‘ evâmirine mutî‘ ve münkâd ola ve her ne hizmet ki buyura muhâlefet ve idbâr göstermeye illâ meger ki şerî‘ata muvâfık olmaya ve yaramaz işlere tahrîz ider ola, ol vakt îbâ vü imtinâ‘ iderse revâdur” (TE: 18b; Çeçen 2010: 94).

Yazar, zamanında yerine getirilmeyen hizmetin bir değeri olmadığı görüşündedir. Bu nedenle hoca öğrenciye bir görev verdiğinde veya kendisi için bir hizmette bulunmasını istediğinde talebe bunu geciktirmeden hemen yerine getirilmelidir ki bir değer ifade etsin. Hoca birini adıyla çağırınca bir başkası yaranmak amacıyla o hizmet için ileri atılmamalıdır. Hoca birinden bir şey istediğinde o da bir başkasına havale etmemelidir.

“ve dahî üstâdlar bir oğlana adıyla çağırsa hizmet buyursa bir gayrı oğlan ben hoş kişi olayım diyü ol kulluğa varmaya ve yâhûd ol yumuş buyurılan oğlan bir gayrı oğlana dahî buyurmaya” (TE: 18b; Çeçen 2010: 94).

Hoca bir öğrenciye soru sorduğu zaman başkası ondan önce cevap vermemelidir. Bu durum bir hak ihlali olarak değerlendirilmiştir.

Amasî’ye göre, hocalık hakkı doğması için talebeye bir ders vermesi yeterlidir. Bir talebe bir hocadan sadece bir ders bile almışsa hocalık hakkı doğar (TE: 18b; Çeçen 2010: 94).

Hocaya hizmetin yapılış şekli hakkında da bilgi veren yazara göre öğrenci, hocayı gördüğü yerde saygı göstererek ayağa kalkıp elini öpmeli, sözlerini hiçbir zaman yalanlamamalı ve gönüllerini incitmemelidir. Öğrenci ilimde hocasını geçmiş olsa bile hafife alıp hor görmemelidir.

“üstâd ve vâlideyn her ne söz söylerse tasdik idüp yalana haml itmemek gerek ve hâtırları incinüp zamirlerine gubâr gelecek keleciden sakınup ve hizmet buyurdıkları vakt bî-hûde hüccetler getirüp sözlerin tebs itmeye ve dahî üstâdına ihânet nazarı birle bakmaya ve istihfâf idüp horlamaya ve eger üstâdından ‘ilmde ve mertebede kendüsi a‘lâ dahî oldısa anı techîl idüp tahfîf itmeye” (TE: 19a; Çeçen 2010: 96).

Burada vurgulanan husus, hocaya saygıdır. Yoksa yanlış da olsa her söylenenin kabul edilmesi gerektiği söylenmemektedir. Çünkü öğrencinin de hocadan üstün olabileceği belirtilmektedir.

Edep

Edep ve güzel ahlakın, Allah’ın Cebrail vasıtasıyla kendisine bildirdiği peygamberden bize miras kaldığını belirten Amasî, Peygamber Efendimizin; “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanınız” hadisi ile Hz. Ali’nin; “*edeplerin en değerlisi güzel ahlakıdır*” mealindeki sözüne dayanarak edep öğrenmenin müminler üzerine vacip olduğunu ifade eder. “Bilgil kim bize edeb ve hüsn-i hulk ve sıret-i hûb Resûl hazretten kaldı kim anun mürebbîsi Hak te‘âlâdur Cebrâ’îl vesîlesiyle dahî sebeb-i vahyiledür” (TE: 19b; Çeçen 2010: 98). Eserde güzel ahlak, yumuşak huy ve haya insanın süsü olarak belirtilmiştir (TE: 21a; Çeçen 2010: 104).

Herkesin, kendisinden edep ve güzel ahlak öğreneceği birini kendine rehber seçmesi gerekir. Yazar, bu rehber kişiyi, manevi hastalıkları tedavi eden bir uzman doktora benzetir. Doktor maddi hastalıkları, edip de manevi hastalıkları tedavi eder.

“pes bir kişiye dahı bir mürebbî gerekdür ki andan terbiyet alup edeb erkân ve hüsn-i sîret ve hilm ü hayâ ve ahlâk-ı hamîde ve terbiyet-i menâkıb u teşhîs-i merâtib her ‘ukdede hal ve her mahalde makâl bilmek öğrene tâ ki ‘akl ü ferâseti ve fehm-i kiyâseti ziyâde ola ol mürebbî sebebiyle. Zîrâ mürebbî tabîb-i hâzık gibi olur” (TE: 20a; Çeçen 2010: 100).

Kanaat

Eserde üzerinde durulan değerlerden biri de kanaattir. Amasî, kanaat etmenin önemi ve kötülerin minnetini çekmeme konusu üzerinde durmaktadır. Kendi rızıkına kanaat etmeyerek başkasının mal çokluğuna bakıp göz dikmeyi, Allah’ın takdirine ve dağıttığı rızka razı olmamak şeklinde değerlendirmiştir. Ona göre cimri ve alçak olanların minnetini çekmek şerefli insanların nazarında çirkin bir olaydır: “Zîrâ kişi kendünün azına kanâ‘at itmeyüp gayrının çoğın gözetmek Hak te‘âlânın takdîrine ve kısm itdüğüne râzî olmamakdur ve her le‘îmün minnetdârı olmaklık kerîmler meşrebinde keremden hâricdür” (TE: 7a; Çeçen 2010: 48).

Selam Vermek ve Almak Adabı

Amasî, selam verme ve alma adabı üzerinde önemle durmuştur. Selam vermek sünnettir, almak ise farz-ı kifayedir. Topluluktan birinin vermesi hâlinde sünnet yerine geldiği gibi karşı taraftan birinin almasıyla da farz-ı kifaye yerine gelmiş olur. Ona göre selam açık, yüksek sesle verilmelidir.

“Bilgil kim selâm virmek Resûldan sünnetdür ve selâm almak farz-ı kifâyedür. Eger selâmı cemâ‘atdan bir kişi virse sünnet yirine gelür ve bir cemâ‘atdan bir kişi dahı selâm alsa farz-ı kifâye yirine gelür. Ammâ selâmı cehrile âşikâre virmek gerek” (TE: 28b; Çeçen 2010: 134).

Amasî, ‘selam kelimadan öncedir’ hadisine dayanarak konuşmadan önce selam verilmesi gerektiğini ifade eder.

Yazar, kimin kime selam vermesi gerektiğini, selam verilecek kişinin veya kişilerin erkek veya kadın oluşlarına, bir kişi veya topluluk hâlinde olmalarına göre nasıl selam verileceğini, selamı alan kişinin de bunları göz önünde bulundurarak nasıl cevap vermesi gerektiğini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır (bk. TE: 29a; Çeçen 2010: 136). Ancak, tek olsa da ‘aleyke’ şeklindeki tekil sigası yerine saygı için çokluk ibaresi kullanılabilir. Günümüzde de bu saygının bir ifadesi olarak hep çokluk şekli olan “*aleyküm*” ibaresi tercih edilmiştir.

Yazara göre, mertebesi düşük olanlar yüksek mertebelilere, atlı (binici) olan yaya olana, yüksüz olan yüklü olana selam vermelidir. Kişi kendi evine girdiğinde de selam vermelidir. Başkasının evine girdiğinde ev sahibi ile beraber girseler ve daha önce selamlaşmış olsalar dahi ikinci defa selam vermelidir.

Amasî, hangi mekânlara ve kimlere selam verilmemesi gerektiğini açık olarak ifade etmiştir. Şehre giren birinin ilk uğradığı kişiye selam vermesi yeterlidir. Hocası veya tanıdığı değilse her karşılaştığı kişiye selam vermesi gerekmez. Ancak şehrin ileri gelenlerinin tevazu için karşılaştıkları veya uğradıkları herkese selam vermeleri hoş görülmüştür (bk. TE: 29a-29b; Çeçen 2010: 136-138).

Konuşma Adabı

Ali bin Hüseyin el-Amasî, bazı ayet ve hadisleri delil göstererek konuşacak kişinin, dilini yalandan, gıybetten, iftiradan ve boş sözlerden muhafaza etmesi gerektiğini beyan etmiştir. “Bilgil kim her kişiye farz vâcibdür ki dilini yalandan ve gıybetden ve bühtândan ve mâ-lâ-ya‘nîden saklaya” (TE:

29b; Çeçen 2010: 138). Sözü uzatmak uygun olmadığı gibi gereğinden az söz söylemek de doğru değildir. Söz, az ve öz olmalı. Günümüzde de 'az ama öz' sözü kullanılmaktadır.

Peygamber Efendimiz'in münafıklık alameti olarak belirttiği yalan söylemek, söz verdiği zaman sözünde durmamak ve emanete hıyanet etmek hasletlerine karşı yazar, Farsça bir şiire dayanarak, üç iyi hasleti; doğru sözlü olmak, ahde vefa eylemek ve cömert olmak biçiminde sıralamıştır. "Ve 'alâmet-i sa'âdet dahî üçdür togru sözlü olmak ve 'ahde vefâ eylemek ve sahî olmak" (TE: 30a; Çeçen 2010: 140).

Yazar, konuşma adabı ile ilgili sözlere şöyle devam eder: Kişi yalan, doğru yere çok yemin etmemeli, söz anlamayan kimselere ağır dil kullanıp anlaşılmaz manalı söz söylememeli, sert konuşmamalı, herkesin sözüne karşı çıkıp kendi sözünü zorla kabul ettirmeye çalışmamalı, laf atarak kimseyi incitmemelidir (bk. TE: 30b; Çeçen 2010: 142).

Konuşan kişi kendinden bahsedince alçak gönüllülük gösterip kendini küçük gösterici laflar etmeli, başkasından, özellikle devlet büyüklerinden bahsederken saygı ifade eden sözler kullanılmalıdır.

"Ve dahî kişi kendü nefsin zıkr idicek tevâzu'a ve meskenete delâlet ider elfâzıla zıkr ide; meselâ bende-i kemîne veyâ dâ'i-yi dîrîne veyâ fakîr-i hakîr veyâ çâker-i muhlis ve dâ'i-yi mütehasıs kulunuz diye ammâ gayrı kimseleri ansa ki merâtib-i a'lâdan olsa ya'nî anlara hitâb itse ta'zîme delâlet ider 'ibâretlerle hitâb ide; meselâ mülûke ve selâtine 'âlî-cenâba ve devlet işigine ve yüce dergâhâ veyâ dergâh-ı 'âliye veyâ 'atebe-i münîfe veyâ sultânüm hazretlerine diyü hitâb ide. 'İbârât-ı gâyile ve 'ulemâya ve kuzata hazretünüz veyâ huzûrunuz veyâ efendi hazretleri diye ve sâyir ekâbire çalablığunuz veyâ mahdûmlığınız diye. Ve dahî ednâlara sizler diye ve sen 'ibâretin dimeye" (TE: 31b-32a; Çeçen 2010: 146-148).

Bu bölümde konuşma eğitiminde nezaketin önemine değinilmiştir. Dönemin özelliklerine göre insanlara, özellikle de büyüklere hitap edilirken hangi ifadelerin kullanılacağına kadar ayrıntılı açıklamalar verilmiştir.

Yemek Adabı

Amasî yemek adabı üzerinde çok durmuştur. Bu konuda özellikle yenecek lokmanın helal olmasına dikkat çekmektedir. Bir kişi kendisi helal yemesi gerektiği gibi çoluk çocuğuna da helal yedirmelidir.

Yemek yemeden önce el yıkamanın sevimli bir iş olduğunu belirten yazar, yedikten sonra yıkamanın sünnet olduğunu belirtmiştir. Yemeğe besmele ile başlamak lazım. "ammâ ta'âmün ibtidâsında elin yuyup andan ta'âma sunmak müstehabdur ve sonunda el yumak sünnetdür evvelâ ta'âma Bismillâh diyüp başlayalar" (TE: 34b; Çeçen 2010: 158). Yemeğe yakın ve yemekten yana olacak şekilde oturmak gerektiği de ayrıca vurgulanmaktadır.

Yemeği sağ elle ve üç parmakla tutup yemek gerektiğini söyleyen yazar, lokmanın da küçük olup iyi çiğnenmesini önermektedir. Ona göre yemek yiyenin arkadaşı yemeğe ekmek doğrasa kendisi de doğramalı ve beraber yemelidir. Başkasının önündeki lokmayı almak da doğru değildir.

"sağ elin sunup üç parmağıla dutup yiyeler ve lokmayı kiçi keseler ve ağızda çok çeyneyeler ve yoldaşı ta'âma etmek tograsa bile tograyalar ve yimege bile başlayalar ve kimse öninden yimeyeler ve kimse önindeki lokmayı götürmeyeler ammâ fevâkihden ya'nî yemiş kısmından olsa kimse önünden alsa kayırmaz ve ta'âmı kimse bakarken yalunuz yimeyeler" (TE: 35a; Çeçen 2010: 160).

Meyve yerken çekirdeği sofraya tükürmek yerine eline alıp sofranın gizli bir yerine koymak gerektiği üzerinde de durulmaktadır.

Amasî, yemek yerken sofrada yapılmaması gereken davranışları, balgam çıkarmak için öksürmek, şiddetli sümürmek, boş şeyler konuşup çirkin hareketler yapmak şeklinde sıralamaktadır. "ta'âm yirken kağırup tükürmeye ve katı sümürmeye ve 'arabvâr gegirmeye ve ta'âm yirken habîsât ü mühmelât zıkr itmeye ve ağızı ya dişî kanasa âşikâre yire tükürmeye" (TE: 35a; Çeçen 2010: 160).

Yemek adabı üzerinde çok duran Amasî, yemekte yapılmaması gereken başka davranışlardan da söz etmektedir. Ekmeği ısırp yemeğe koymak, sıcak yemeğe şiddetli üfürmek, kaşığı yalayıp tekrar yemeğe bırakmak, yemek yiyenin ağızına bakmak doğru davranışlar değildir.

Yazar, doyduktan sonra yemenin haram olduğunu belirtmektedir. Ancak misafiri varsa o yesin diye devam etmesinde sakınca yoktur. Yemeği israf etmek de dinimizce yasaktır. “ve toyduğından sonra yimek harâmdur meger kim konuğı ola ol yisün diyü yiye. Ve isrâf-ı ta‘âm memnu‘dur” (TE: 35a; Çeçen 2010: 160).

Amasî yemekle ilgili bazı tıbbi bilgilere de değinmiştir. Örneğin yemeği sıcak yemenin göze zararlı olup akli azaltmakta ve diş ağrısına sebep olmaktadır. “Ve ta‘âmı ıssı yimek göze ziyândur ve ‘aklı kem ider ve diş muzırdur” (TE: 35b; Çeçen 2010: 162). Yine fazla yemenin zararını, hikmet sahibi kimselerden naklederek bütün hastalıkların sebebi olan üç şeyin zararından bahseder: çok yemek, çok uyumak ve çok cima etmek

Yemekten sonra, sindirim sisteminin gevşememesi için hemen su içmemek, bir buçuk saat geçtikten ve mide soğuduktan sonra içmek tavsiye edilir.

“Ve ehl-i hikmet dimişler ki mecmu‘ marazun mâddesi çok yimek ve çok uyumak ve çok cimâ‘ itmekdür ve dahı ta‘âm yiyüp def‘aten üstine su içmeyeler bir buçuk sâ‘at mikdârı tevakkuf ideler andan içeler kim kuvvet-i hâzime süst olmaya ma‘deyi sovudup içeler” (TE: 35b; Çeçen 2010: 162).

Su İçme Adabı

Amasî, suyun nasıl ikram edileceğini ve içenin nelere dikkat etmesi gerektiğini bildirir. Suyu sunan kişi önce suyun üzerinde çerçöp varsa bardağın ağızına getirip dışarıya dökmeli, sonra bardağın kulpunu adamdan yana tutup vermeli, uzaktan ve yüksekte vermemelidir. İki eliyle tutup sunmalı, alan da sağ eliyle almalı. Alan besmele çekerek yavaş yavaş içmeli:

“Evvelâ meşrebeye ve yâhûd bardağı suyu tolduralar sunun haşâkı ve nesnesi varısa bardağın ağızına gele biraz yabana dökeler çöri çöbi varısa gidere andan meşrebenün ve yâhûd bardağın kulpın adamdan yana dutup sunı vireler Ve ırakdan ve yüksekden sunmayalar ve iki eliyle tutup sunalar ve alan kimse sağ eliyle ala ve bismillâh diyüp başlaya ve âheste âheste içe” (TE: 36a; Çeçen 2010: 164).

Esere göre kişi su içerken bardağın dibini kimsenin yüzüne karşı tutmamalıdır. Suyu ayakta ve yatarak içmemeyi tavsiye eden yazara göre çok terli iken de su içilmemelidir. Kırk bardakla da su içmek doğru değildir.

Tavsiyelerin bazısı, günümüz şartlarına uygun değilse de su içmede ve ikram etmede bazı görgü kurallarına dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çekmesi bakımından önemlidir. 15. yüzyılda su içmeyle ilgili gerek sağlık açısından gerekse görgü bakımından değerler eğitime yer verilmiştir.

Yürüyüş Adabı

Tariku'l-Edeb'de sosyal çevrede gerekli olan bütün değerler konu edilmiştir. Bu değerlerden biri de yürümektir. Kişinin çarşıda, caddede, sokakta yürürken nelere dikkat etmesi gerektiği hakkında bilgi verilmektedir.

Kişi şehirde yürürken yavaş yürümeli ve sık sık arkasına veya başkasının evinin içine bakmamalı, yola bakarak yürümelidir. Amasî, sokakta bağırarak veya şiir okuyarak, homurdanarak yürümeyi, yolda başkasını ezip ileri geçmeyi edep dışı saymıştır. Ciddi bir mazereti varsa ve ileri geçmesi gerekiyorsa selam verip edepli bir şekilde geçilmelidir.

“Yürümek edebi oldur ki şehr sokağında sür‘atle tiz tiz yürümeye ve giderken gâh gâh dönüp ardına bakmaya ve kimse haremın gözlemeye ve aşırı gözetmeye yolın gözleyü yürüye. Ve sokakda âvâz idüp ve şi‘r okıyü ve sokranû gümrenü yürümeye ve yolda

kimseyi basub ilerü geçmeye ve be-cid kaydı olup ilerü geçer olsa evvel selâm vire dahi edebile geçe” (TE: 36b; Çeçen 2010: 166).

Yolda büyüklere ‘çekilin’ demek doğru olmadığı gibi hocanın, babanın veya yaş ve mertebeye büyüklerin önünde yürümek de edebe aykırı olarak zikredilmektedir. Yazar, yolculuğa arkadaşsız çıkmayı da doğru bulmamaktadır. Yolda kibirli bir şekilde salına salına yürümemeli ve kimseye dokunmadan hayvanlara, haşerata basmadan ve kimsenin köpeğine taş atmadan yürümeli. Kişi yürürken ayağını koyacağı yeri gözlemelidir.

“ve yoldaşsuz sefere gitmeyeler ve yürimekte yoldaşa küyeler ve tebevvüle ve tağayyuta otursa koyup gitmeyeler ve yürüdüğü yerde tebahtur ve tefâhür birle salını salını yürimeyeler. Ve kimseye tokınup ve hayvânât ve haşerât incidüp ve kimse itine taş atmaya ve ayağı altında canvercükleri basmaya ve pâ kadem koduğu yirleri gözleyü yüriye” (TE: 37a; Çeçen 2010: 168).

Oturma Adabı

Amasî, yaşadığı çağın gereği olarak minderde oturma şeklini ve adabını belirlemiştir. Kibir olsun diye bağdaş kurup oturmanın dinî açıdan doğru olmadığını belirten yazara göre edebe uygun olan diz üstü oturmaktır. Mecliste ayak uzatmak, yanındakine yaslanmak veya dirseğini dayamak ayıptır. Topluluk içinde yalnız oturmak veya bir kişinin önünde oturmak edebe aykırıdır. Büyüklerin huzurunda veya hastanın bulunduğu yerde çok oturulmamalıdır (bk. TE: 37a; Çeçen 2010: 168).

2. SONUÇ

Değerler, toplum içinde uzun bir zaman diliminde yoğun tecrübelerle oluşur. Bu nedenle sözü edilen değerlerin eğitiminde de gelenekten yararlanılması önemlidir. İncelenen eser örneğinde görüldüğü gibi günlük yaşayışla ilgili hemen her konudaki değerler üzerinde durulmuş, bunların nasıl kazandırılacağı ile ilgili hedef davranışlar verilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Eserde bazen yaş gruplarıyla ilgili önerilerde bulunulmuş ise de sözü edilen değerler ve verilmesi gereken eğitim genel hatlarıyla sunulmuştur. Bu değerlerin hangi yaş grupları için uygun olduğu belirlenerek nasıl bir yöntemle kazandırılması gerektiği üzerinde çalışmalar yapılmalıdır. Tarihî birikimden de yararlanılarak -varsa- yanlışlıklar ayıklanmalı, ele alınan değerlerin günümüze nasıl uyarlanabileceği üzerinde çalışmalar yapılmalıdır.

Bu konuda öğretim programı hazırlayanlar, içerikleri de dikkate alarak bu değerlerin ayrı bir ders hâlinde mi işlenmesi gerektiği yoksa var olan dersler içinde mi kazandırılması gerektiği üzerinde çalışmalıdır. Öğretim sürecinde genellikle bilişsel alana yer verildiği düşünüldüğünde duyuşsal konulardaki öğretimin ayrıca planlanması gerektiği söylenebilir.

Değerler eğitiminin aile boyutu da ihmal edilmemelidir. İncelenen eserde okul dışında özellikle aile çevresinde kazandırılması gereken değerler üzerinde durulmaktadır. O bakımdan değer eğitiminin hayat boyu öğrenme çerçevesinde düşünülmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Yahya (1989). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Akyüz, Yahya (1999). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999’a)*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Banarlı, Nihat Sami (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Bursalı Mehmed Tahir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınları.

Çeçen, Halil (2010). Ali bin Hüseyin el-Amâsî Tariku'l-Edeb Metin, Sözlük, Bizim Büro, Ankara.

- Çeçen, Halil (2016), Ali bin Hüseyin el-Amâsî'nin "Tariku'l-Edeb"inde Deyimler. Littera Turca, C. 2, S. 1, 93-102.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi. (2006), Haz: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 1.Cilt-1.Kitap, İstanbul.
- Şeker, Mehmet (2002). *Ali b. Hüseyin el-Amâsî ve Tarîku'l-Edeb'i*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Ulusoy, K - Dilmaç, B (2015), *Değerler Eğitimi*, Pegem Yayınları, Ankara.